

יד
מהרי"ן

שערי יצחק השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
משפטים [שקלים]
שבט ה'תשע"ז ב'שכ"ח
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

עיונים במאמר חז"ל משנכנס אדר מרבין בשמחה, ולמאי נפק"מ.

בדבר השינויים והדקדוקים בכתיבת מגילת אסתר עפ"י נוסח ק"ק תימן, ותוספת דברים בעניין כתיבת המלה "ארדי", חסר יו"ד.

ארבע הפרשיות שסימנן שזפ"ה. קריאת פרשת זכור, והאם חיובה מדאורייתא.

ביאור נפלא במשל המובא במדרש הגדול לגבי משה רבינו ופרעה הרשע; מה הדין אם שחטו תורנגולת ולא מצאו בה את הלב, והאם לפרעה היה לב.

הוספת דברים בעניין דין דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה, והאם "ברוך כבוד ה' ממקומו" בכלל הדברים שבקדושה.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642
שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 390

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,
וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים,
ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.

השיעור מוקדש להצלחת ידידנו הנכבד, רבי ברק בן זכריה צברי הי"ו. בזכותו זכינו, לביהמ"ד פה. כל מה שגדל ופרח כאן, הכל נזקף לזכותו. ועתה מרחיב את ביהמ"ד פעולת צדיק, על דרך האמור בהפטרה שקראנו, לְחִיָּק אֶת בְּדֶק פֶּיִת יְיָ [מלכים ב', י"ג]. אבל שם, כל עם ישראל נתנו כסף. אך בבית מדרשנו, רובו ככולו, זה על חשבוננו... יה"ר שכן ירבה וכן יפרוץ, אבי"ר.

עיונים במאמר חז"ל משנכנס אדר מרבין בשמחה, ולמאי נפק"מ.

כתוב במשנה בתענית וכ"ז ב': משנכנס אב ממעטין בשמחה. והגמ' מביאה שם [תענית כ"ט א], אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. אמר רב פפא, הלכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי, לישתמיט מיניה באב, דריע מזליה. ולימצי נפשיה באדר, דבריא מזליה. דהיינו, המזל של חודש אדר, הוא לטובת עם ישראל, אז הוא חזק בעדס. אבל בחודש אב, מזלם חלש.

מדקדקים המפרשים, מה הכוונה "משנכנס" אדר? לכאורה, היה ראוי לומר, "משהגיע" אדר, וכן "משהגיע" אב?

לא ניכנס לשאלה האחרת, מדוע ההלכה הזו, "משנכנס אדר מרבין בשמחה", אינה מוזכרת ברמב"ם ובשלחן ערוך. ומאידך, את ההלכה השנייה, של חודש אב, כן הזכירו? [עיי' שיעור מוצש"ק תרומה ה'תשע"ה].

המפרשים טורחים לפרט, באיזו שמחה יש להרבות משנכנס אדר. אך האמת, שלא ראינו אפילו תלמידי חכמים, שעושים איזה שינוי מהרגיל. שינוי שורה את ריבוי השמחה, בחודש הזה.

לעומת זאת, משנכנס אב, ואפילו קודם לכן, מי"ז בתמוז. רואים להדיא שממעטין בשמחה. הדבר הולך ומחמיר, בכל ימי בין המצרים. מי"ז בתמוז, לא עושים שמחות, ויש שהחמירו גם

לא להסתפר. אח"כ, מר"ח אב, נוספות חומרות. גם משבוע שחל בו ט' באב, נוספות חומרות, וכן הלאה.

אבל לגבי חודש אדר, לא ראינו שנהגו שינוי. ואכן, מכך שהרמב"ם והש"ע השמיטו זאת, הדבר אומר דרשני. אמנם אעפ"י כן, המג"א מביא הלכה זאת, והעתיקוהו האחרונים. מדבריהם נראה, שאכן זו הלכה.

עוד צריך לברר, מדוע אנו גורסים, משנכנס אב ממעטין בַּשְּׂמֻחָה, כך משנכנס אדר מרבין בַּשְּׂמֻחָה. כביכול חסר אחר האות ב"ת, ה"א הידיעה. מכך שמהרי"ץ זיע"א ניקד כך במשניות, הדבר סימן כי הגירסא הזאת היא מדורי דורות. וצריך להבין, מדוע לא לומר בשו"א, "בַּשְּׂמֻחָה"?

אם גורסים בשו"א, "בַּשְּׂמֻחָה", זאת אומרת שיש להרבות או להמעט בשמחה באופן כללי. אך לפי גירסתנו, בַּשְּׂמֻחָה, משמע בשמחה הידועה. מהי השמחה? אם הכוונה היא, אל השמחה המיוחדת והעיקרית, שהיא השמחה בתורה [כמ"ש פְּקוּדֵי יְיָ יִשְׂרָאֵל מִשְׁמַחֵי לֵב. תהלים י"ט, ט"ז], יהיה קשה על כך שתי קושיות. ראשית, לא ראינו שמר"ח אדר מרבין בצורה ניכרת בלימוד התורה. דבר שני, בודאי קשה עוד, כי אפי' תימצי לומר שצריך להרבות אז בלימוד התורה, וכי מר"ח אב צריך להמעט בלימוד התורה ח"ו? העניין הזה צריך הסבר באופן כללי, ואכמ"ל.

כעת שאנחנו בתאריך ל' בשבט, צריך ג"כ להרבות בשמחה, כי זהו ראש חודש אדר, ומפורש בש"ך בספרו תקפו כהן [סוף כללי קים ל"ז, שמרבין בשמחה גם מא' דראש חודש].

בפרי מגדים כתוב [אשל אברהם, סימן תקנ"א אות ב' כך, ואחשוב אני, דאמר משנכנס אב, היינו מן המולד, ריע מזליה. הפרי מגדים מדייק מלשון השו"ע שפסק בסעיף א', משנכנס אב ממעטין בשמחה לכך וכו', ובסעיף ב' אומר

בדבר השינויים והדקדוקים בכתובת מגילת אסתר
עפ"י נוסח ק"ק תימן, ותוספת דברים בעניין כתיבת
המלה "ארדי", חסר יו"ד.

נזכיר מה שדיברנו בשנים שעברו [שיעור מוצש"ק
משפטים ומוצש"ק כי תשא שנת ה'תשע"ג], בנושא
השינויים שישנם במגילת אסתר, לפי מנהגינו.
דיברנו על השינויים שישנם בחסרות ויתרות,
כגון בפסוק, וְתוֹסֵף אֶסְתֵּר [ח, ג'] ועוד. הדברים
מבוארים בשלחן ערוך המקוצר, ובעוד ספרים.

ישנם שינויים נוספים בחסרות ויתרות. ואף שהם
לא מעכבים את הקריאה, אך מי שלא עושה
אותם, אין המגילה שלו מהודרת, ולכן בציבור
ראוי שלא לקרוא בה כך.

לגבי המלה אַרְדִּי [ט', טז], אמרנו שיש לכתבה
חסר יו"ד. למעשה הרבה סופרי מגילות בדורות
האחרונים כתבו מלא יו"ד. אבל בדקנו בספרים
הקדמונים, וראינו כי ברובם כתוב "אַרְדִּי" חסר.

כנראה שהטעות נולדה בגלל שלפני כן כתוב,
וְאֵת אֶרֶדְתָּא וְאֵת פְּרַמְשְׁתָּא וְאֵת אַרְיִסִי.
"אריסי" ו"ארידתא" מלאים יו"ד, וזה הטעה
את הסופרים, שגם "אַרְדִּי" מלא יו"ד. ולא היא.

נושא זה, קצת עמום. בעבר חשבתי, לפי מה
ששמעתי, כי לפי מה שבדקו בכתר בן אשר,
גם שם חסר. בסוף התברר לי, כי לא בדקו את
גירסתו בזה. אבל בס"ד בחודש ניסן שלשנה
שעברה, התברר לי שגירסת בן אשר – "אַרְדִּי"
חסר.

ישנו כתר נוסף, אותו הגיה בן אשר, לבד
מהכתר הידוע מארם צובא. בכתר ארם צובא,
איננו יכולים לדעת כיצד היתה גירסתו, שהרי
הוא נאבד ונשרף בפרעות שאירעו בחאלב.
ורק מה שרשמו ממנו, נשאר לנו לפליטה. ואת
זה לא בדקו.

אל יִיָּאֵר לָנוּ [תהלים קי"ח, כ"ז]. בחודש ניסן,
נתגלה כתר נוסף, הדומה לכתר הידוע, ולפי

מרן, מראש חודש וכו'. הוקשה להרב פמ"ג,
מדוע בסעיף א' כתב מרן 'משנכנס', ובסעיף ב'
אמר 'מראש חודש'? מתרץ הפמ"ג, שישנה
נפק"מ לגבי המולד. כי לפעמים המולד [היינו,
שנראה מעט מהירח], מקדים לכניסת החודש
בכמה שעות. 'משנכנס' היינו, מהמולד. לכן,
אפי' שעדיין לא הגיע ממש חודש אב, בכ"ז
צריך למעט בשמחה. הסיבה לכך היא, מפני
שעניין הצער בחודש זה, תלוי במזל, תלוי
בירח, ובכל מערכות השמים. משא"כ הדין
דסעיף ב', אינו אלא מראש חודש ממש.

אמנם באופן שהמולד מתאחר לתוך חודש אב,
מסתבר שצריך להחמיר. כיון שעל כל פנים,
נכנסים לחודש אב. כך שיטת הפמ"ג. ובכף
החיים הביא זאת בשם פוסקים נוספים.

המעניין הוא, שהגרי"ח בספרו אדרת אליהו
כתב ג"כ כך, אך הוסיף שחידוש זה הוא בדרך
הלצה. ואולי יש לתרץ, שהסיבה שאמר הגרי"ח
שזה בדרך הלצה, מפני שפירש את מלת
משנכנס, בכוונת כניסה לחודש שבט. דהיינו,
שעבר את הגבול, להלאה. אמנם אעפ"י כן,
שאר הפוסקים נקטו זאת להלכה פשוטה
ופסוקה.

באדרת אליהו [ס"פ משפטים] כתוב כך, והנה
לכאורה יש לדקדק בדברי חז"ל שכתבו
'משנכנס' אדר מרבין בשמחה, דהוה להו
למימר 'משהגיע' אדר מרבין בשמחה. ולמה
תפשו לשון נכנס, דלהיכן נכנס?

ויובן בס"ד דרך ה'לצ"י. דהנה המולד של ר"ח,
לפעמים יהיה קודם ר"ח. והנה מעת המולד
תתחיל הארה של ר"ח, כי יש מפקפקים הרבה
שלא להתענות משעת המולד. הרי על אלו
שמתענים בער"ח, יש שהורו שמרגע המולד,
להפסיק להתענות.

א"כ השתא השמחה של חודש אדר, ג"כ צריך
להתחיל משעת המולד.

כל הסימנים, בן אשר בעצמו הגיה בו את החסרות והיתרות. הרי הוא הגיה כמה וכמה ספרים, ומסתבר מאד שהכתר שהתגלה הוא אחד מהם.

אברך אחד מעיקו"ת ירושלם ת"ו, שמו הרב יצחק וונגר שליט"א, לומד בישיבת מיר, הוא שגילה את הספר זה, וכתב עליו מאמר מיוחד בקובץ חיצו גיבורים וקובץ תשיעי דף תרמ"א. ובתוך הדברים כתב, שהסופר בעצמו לא היה דייקן, "אבל בן אשר שהגיהו, תיקן בדקדוק גדול ועצום ע"פ המוסרה, את כל השגיאות".

שמחתי מאד לראות זאת, וביקשתי מידידי הרב אהרן גבאי שליט"א שיבדוק עם כותב המאמר, מה לגבי תיבת "אַרְדִּי"? תשובתו היתה מפתיעה מאד. התברר שהסופר, שלא היה דייקן כפי שהזכרנו, כתב "ארידי" מלא. ובא בן אשר ותיקנו, וכתב "אַרְדִּי" חסר יו"ד. ששתי כעל כל הון. ב"ה אשר הנחנו בדרך אמת, לברר זאת.

שמעתי שישנם עוד ספרי קדמונים שמוגה כך, אבל אין בהיפך, דהיינו שהסופר כתב חסר והמגיה תיקן מלא. הדבר אומר דרשני, וד"ל.

אל תתפלאו, שברוב המגילות בעבר, כתוב "ארידי" מלא, כי שגיאה זו כבר נפוצה בהרבה ספרים. בלאו הכי כבר כתב המנחת שי, שלפי המוסרה תיבת "אַרְדִּי" צריכה להיות חסירה. אז כבר הוא ידע, שישנה מוסרה על כך.

גם הכנה"ג הביא ראיות, שתיבת "אַרְדִּי" חסירה. אבל עכשיו הדבר נתברר, מכתר בן אשר, ו'אין בודקים מן המזבח ולמעלה'. ממילא אין ספק, שצריך לתקן את כל המגילות כך, בכדי שהיו מהודרות לכתחילה.

שאלה מהקהל: גם הספרדים נהגו כך?

תשובת מרן שליט"א: גם הספרדים. צריך למחוק את היו"ד, ולהאריך את הרי"ש. זה כלל לא מסובך. וה"ה לאשכנזים.

השתדלתי להשיג את בעל המאמר שיביא לי צילום מכתב היד, כי רציתי לפרסם זאת. לצערי הוא כבר בארה"ב. לא הצלחתי להשיגו. מי שיצליח להשיגו, יבורך. בעז"ה האמת תצא לאור.

[ברוך ה' לאחר זמן קצר זכינו, וצילמו מובא לקמן בסוף החוברת בעמ' 18. ויישר חיליה לאורייתא. הוא צירף לכך את דבריו כדלקמן בזה"ל: כמו שאמרתי למרן שליט"א, הפרשיות לא נעשו ע"פ בן אשר. והתיבה 'שלוש', היא אחת משתי טעויות במלאות וחסרות].

ארבע הפרשיות שסימנן שופ"ה. קריאת פרשת זכור, והאם חיובה מדאורייתא.

התחלנו בקריאת ארבע פרשיות, שקלים, זכור, פרה והחודש, שסימנן שופ"ה.

מה שתיקנו לקרוא פרשת פרה לפני פרשת החודש, אף שהסדר הפוך לכאורה, יתכן שהטעם הוא, משום שחז"ל רצו לקבוע את ראשי תיבות הפרשיות במשמעות "שזיפה" [אף שלפי האמת יכולים להיות תירוצים אחרים].

לצערינו בלשון העברית המשובשת, חושבים שלשון שזיפה, הכוונה להשחמת העור מקרני השמש. אבל הדבר אינו מדויק. שזיפה בלשון המקרא היא הסתכלות מרובה – זמן רב ובהיקף גדול.

נאמר בפסוק בשיר השירים, אֵל תִּרְאוּנִי שְׂאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שְׁשֻׁפְתָּנִי הַשֶּׁמֶשׁ. מן הפסוק הזה, היו שחשבו לחזק את ההבנה הנפוצה היום, במשמעות השחמת העור מקרני השמש.

אמנם הם לא שמו לב, שישנם פסוקים נוספים. כגון בספר איוב [כ"ח, לז], נָתִיב לֹא יָדְעוּ עֵיט וְלֹא שְׁזָפְתּוּ עֵין אֵיָה. אומרת הגמ' בחולין [דף ס"ג ב'] לגבי האיה, עומדת בבבל, ורואה נבילה בארץ ישראל. גם בפסיקתא דרב כהנא [פיסקא

מנהג "זכר למחצית השקל" בא מן האשכנזים, ואפי' מרן בשו"ע לא העלה מנהג זה. גם הספרדים בעבר לא נהגו כן. אמנם אנו מעודדים מנהג זה בזמננו, לתת צדקה למוסדות התורה. הכוללים והישיבות הקדושות, זקוקים לעזרה מרובה. ודאי כי כדאי לתת להם "זכר למחצית השקל", אך כמובן לא בתורת מנהג והתחייבות. כדאי לומר קודם הנתינה "בלי נדר" [מחשש שמא עלולים להיות אח"כ בעיות כלכליות ח"ו].

מהו השווי של מחצית השקל? לפי מנהג האשכנזים, השווי הוא מחצית מן המטבע העיקרי היוצא באותו מקום. אך לפי הספרדים, המחצית נמדדת לפי השווי האמיתי של השקל. בסופו של דבר, הספרדים שלמדו מנהג זה מן האשכנזים, מחמירים בסכום הנתינה בפועל, יותר מהם. [אצל האשכנזים בא"י, השווי הוא חצי שקל, ובארצה"ב חצי דולר. אך הספרדים שמודדים לפי הערך האמיתי, מוסיפים על סכום זה].

לכן אף שבזמנינו ראוי לתת "זכר למחצית השקל". עכ"פ אין זה חובה. הרי שאנו קורים פרשת שקלים, אף שאין בה מצוה מעשית.

כמו כן פרשת זכור. הרי הרמב"ם [מלכים פ"ה הל"ה] הגדיר את מטרת זכירת עמלק, שהיא בכדי לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו. שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק [דברים כ"ד, ט']. ואנו אין לנו שום עמלקי ידוע, בכדי שנתפסנו ונהרגנו, ונמחה אותו מהעולם. לאף אחד אין כיום יחוס ברור וידוע לעמלק.

מה שאמרו על אומות מסויימות שהם מזרע עמלק, כגון על הגרמנים. אין זו אלא מלה מושאלת. גם אם היתה לנו אפשרות להרגם כיום, לא נעשה זאת. סכנת נפשות רח"ל.

פרשת פרה אדומה, ק"ו שאין לה שייכות לזמננו. אין לנו טהרה מטומאת מתים. כמו כן

כ"ט] העידו על עוצם ראייתה, א"ר יצחק בשם ר' יוחנן בן שטנה, יש מין איה שהוא מגביה עצמו עשרים וחמשה מילין למעלה, והוא רואה בארץ. דהיינו, האיה, בגלל ראייתה החזקה, נקראת גם ראה. ובסה"כ, יש לה שלוש שמות, כאמור בפסוק, וְהָרָאָה וְאֵת הָאֵיָה וְהַדִּיָּה לְמִינָהּ [דברים י"ד, י"ג. וע"י חולין שם].

ממילא אומר איוב, על הנתיב המדובר, שאפילו האיה שראייתה חזקה מאד, לא תראה אותו.

עוד נאמר באיוב [כ', ט'], עֵינַי שְׁזָפְתִּי וְלֹא תוֹסִיף. בא לומר לגבי הרשע, כי אף שרואים שהוא מצליח, ולכאורה זה היפך ההיגיון, על כך עונה איוב, עֵינַי שְׁזָפְתִּי וְלֹא תוֹסִיף. כלומר, כי הוא יצליח לזמן קצר, אבל אח"כ ייפול וייעלם. מובן שפירוש תיבת "שזפתו" שם, הוא לשון ראייה מרובה.

השחרות האמורה בשיר השירים, היא התוצאה של־הבטה המרובה. אך אינה הכרחית, אלא שם, שְׁמִכָּה השמש ומשחירה את העור.

כעת לעניינינו. חז"ל תיקנו ארבע פרשיות, שסימנן 'שְׁזָפָה'. היינו שצריך להעמיק ולהתבונן בהם, בהבטה מרובה.

אבל צריך להסביר, מה יש להתעמק בפרשיות אלו?

בשבת שעברה, קראנו פרשת שקלים. בשבת הבאה, נקרא פרשת זכור. וכן על זה הדרך. מי שיתבונן יראה, שבעצם נושאי הפרשיות האלו, אינם תכליתיים עבורנו כיום. שקלים, הנושא הוא מחצית השקל. ואין מצוה זו נוהגת בזמנינו.

כך כתב הרמב"ם [שקלים פ"א הל"ח], השקלים אינן נוהגין אלא בפני הבית. ובזמן שבית המקדש קיים, נותנין את השקלים בין בארץ ישראל בין בחוצה לארץ. ובזמן שהוא חרב, אפילו בארץ ישראל אין נוהגין.

פרשת החודש, וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שָׁה לְבֵית אָבֶת שָׁה לְבֵית [שמות י"ב, ג']. לצערנו עוד אין לנו ביהמ"ק, כך שאיננו זוכים לקרבן פסח.

כל הפרשיות כולם, אינן אלא זכר למה שהיה בעבר.

כך לשון מהרי"ץ בעץ חיים [ח"א דף ק"צ], שקלים, זכר לזמן שבהמ"ק קיים. שבא' באדר משמיעין על השקלים, דכתיב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה [במדבר כ"ח, י"ד]. כלומר, חֲדָשׁ וְהָבֵא לִי קָרְבָן מִתְרוֹמַת שְׁקָלִים חֲדָשִׁים. והטעם, כדי שיכינו הכל ויהיה גבוי ומובא למקדש כשיבוא ניסן. בגלל שצריכים להתכונן לכך מראש, קוראים שקלים לפני ר"ח אדר, כי בא' באדר משמיעין על השקלים.

גירסת הקדמונים היא; "מִשְׁמָעִין עַל הַשְּׁקָלִים". וגם הרמב"ם גורס כך. על דרך האמור בפס' וַיִּשְׁמַע שְׂאוּל אֶת הָעָם וַיִּפְקְדֵם בְּטָלָאִים [שמואל א', ט"ו ד'], לְשִׁמְעָה, בא להורות על ריבוי השמיעה, להכריז עוד ועוד. הסיבה לכך היא שהנושא כאן הוא על שקלים, ולא קל להוציא מאנשים כסף, צריך לדחוף אותם... כנראה, שגם במלחמת עמלק שם, פחדו לצאת להילחם. לכן היו צריכים לזרזם, ולהשמיע להם שוב ושוב.

ממשיך מהרי"ץ ואומר, זכור, מקדימין לקרותו לפני פורים סמוך למפלת המן, כדי להקדים זכירה לעשייה, דכתיב נזכרים ונעשים [אסתר ט', כ"ח]. פרה, זכר לזמן המקדש, להזהיר העם שיטהרו עצמם לרגל מטומאת מתים, שאין טהרתן אלא באפר פרה. החודש, זכר למקדש, להודיע לעם שבשבוע הנכנס יהיה ר"ח ניסן, ויכינו עצמם לעלות לרגל.

עלפי דברים אלו, חידש מהרי"ץ בתשובותיו חלק שני [סי' צ"ז] חידוש נוסף. בפשטות, מובן מדבריו שם, שנוקט שחיוב פרשיות אלו מדרבנן. הטעם הוא, מפני שכל פרשיות אלו

אינן אלא זכר למצווה, אין חיוב תורה לקראם. וגם פרשת זכור כן.

הדבר מוכח גם מהרמב"ם, שהרי הרמב"ם בפ"ב מהל' תפילה, לא מזכיר שום פרשה מן התורה. ואף שמצוות זכירת עמלק דאורייתא, בעינה עומדת. היא קיימת כל השנה, בכל יום ויום. אבל אין חיוב מן התורה לקרוא פרשה בנושא הזה. ולבד מדיוק זה בשיטת הרמב"ם, הרבה ראשונים נקטו כן להדיא.

נמצא שכל קריאות אלו מדרבנן, לכן הכריע מהרי"ץ בתשובותיו שם, שאפילו קטן עולה לקרותן.

וזה לשונו שם, קטן יכול לעלות לס"ת ולקרות, דכולם הם זכר. פרשת פרה, זכר למה שהיו הטמאים צריכים לטהר עצמם ברגל. ופרשת החודש זכר לפסח שצריכין בזמן המקדש. ופרשת שקלים, זכר לשקלים שהיו גובים לצורך הקרבנות.

גם פרשת זכור, זכר לנס שנעשה בימי המן, דתקנת מרדכי ובית דינו הוא. דקודם נס המן, לא היו קורים באדר זכור. וכ"כ בסידור הנקרא תפילה זכה. אם חיוב קריאת פרשת זכור מדאורייתא, היו צריכים לקרותה כל הדורות, ואפילו קודם לנס המן. מזה שהתחילו לקרותה אחר נס המן, שמע מינה שחיוב קריאתה לזכר נס המן, ומדרבנן.

אח"כ אומר מהרי"ץ כך, והן אמת שבסמ"ק כתב, דבשבת פורים שקורין פרשת זכור, אנו יוצאים בזה יד"ח זכירה. אבל מלשון הרמב"ם וסמ"ג משמע שמצות זכירה בכל יום, ע"י בספר חרדים דף כ"ב ריש ע"ב. ואפשר דאף לדעת סמ"ק, אנו יוצאים יד"ח זכירה, במה שקורין בשבת פרשת תצא. אין הכרח מן התורה לקיים מצות זכירה דוקא לפני פורים, אולי יצאנו יד"ח זכירה מן התורה בקריאה בפרשת כי תצא.

ביאור נפלא במשל המובא במדרש הגדול לגבי משה רבינו ופרעה הרשע; מה הדין אם שחטו תורנגולת ולא מצאו בה את הלב, והאם לפרעה היה לב.

משנכנס אדר מרבים בשמחה. כחלק מריבוי השמחה, רצוני לומר פירוש נחמד, שמשמח את הלב. כפי שנאמר, **פְּקוּדֵי יְיָ יִשְׂרָאֵל מְשַׁמְּחֵי לֵב** [תהלים י"ט, ט':].

קראנו בשבתות הקודמות, על פרשיות יציאת מצרים, ועל סופו של פרעה. בסוף פרשת שמות אמר משה רבינו, **לָמָּה הִרְעָתָה לָעָם הַזֶּה, לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי. וַיֵּאָז בְּאָתִי אֶל פְּרָעָה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ, הִרְעָ לָעָם הַזֶּה, וְהֵצֵל לֹא הֵצֵלְתָּ אֶת עַמְּךָ** [שמות ה', כ"ב-כ"ג]. משה רבינו התרעם כביכול על הקב"ה, שאף שבא אל פרעה להוכיחו בשליחות ה', נהיה גרוע טפי. תָּבֵן אֵין נָתַן לְעֶבְדֶּיךָ וּלְבָנִים אֹמְרִים לָנוּ עָשׂוֹ, וְהִנֵּה עֶבְדֶּיךָ מִכֵּים וְחֻטָּאת עֲמָךְ [שם שם, ט"ז]. בפרשת וארא, כבר הבין משה רבינו את כל העניין, ואיך שהכל מתנהל לפי התכנית...

במדרש הגדול [שמות ה', כ"ב. דף פ"ז] מובא בנושא זה, משל מעניין. ממש הפלא ופלא. ואף שהמשל הזה מובא גם במדרשים אחרים, אולם במדרש הגדול יש בו תוספת מרובה.

כתוב במדה"ג כך, אמרו, למה היה פרעה דומה, בשעה שבא אליו משה בשליחותו של מקום, ואמר לו, מי י"י אשר אשמע בקולו [שמות ה', ב'], לחמור שמינוהו על המכס. כל מי שיעבור עליו, נותן לו מְכָסוֹ. פעם אחת, מלך שבבהמות ופקח שבחיות – ואלו הן, הארי והשועל – עברו עליו. עלה בדעתו ליטול מהן מכסו, כדרך כל בני אדם.

ואגב, לא מובן מדוע המדרש הגדול קרא לאריה "מלך הבהמות", הרי הוא מלך החיות? בדקתי במדרש הגדול כת"י שברשותי, גם שם כתוב כך. ואפילו שחז"ל אומרים בחולין ובעוד מקומות, שחיה בכלל בהמה, ובהמה בכלל חיה. עדיין יש הבדל בין בהמות לחיות.

לכן, אף שמעיקר הדין אנו פוסקים שחייב קריאת פרשת זכור מדרבנן, מאחר שבש"ע העלה את שיטת הסמ"ק שחייב קריאתה מן התורה, בשם יש אומרים, לכן משתדלים להחמיר. מן הסיבה הזו, ראוי לכווין לצאת יד"ח. וגם יש לחוש לדעת הט"ז, שאפילו בברכות הקריאה, יכוונו לצאת.

אך מובן שצריך לקחת את הדברים במשקלם המדויק. לפעמים שואלים בחורי ישיבות [מישיבות שלא מקובל לקרוא בהן בציבור, במבטא תימני. או אף ביישיבות שקוראים בציבור בהברה תימנית, אך הס"ת איננו תימני. והרי נאמר בפס' פְּתַב זֹאת זְכָרוֹן בְּסִפְרָה [שמות י"ז, י"ד], הרי שיש עניין שהספר תורה יהיה כמו שצריך], "האם לצאת מהישיבה לשמוע פרשת זכור?"

התשובה לכך, תלויה לפי העניין והזמן והמקום. באופן כללי, אין רצוי שבחורי הישיבות יסתובבו מחוץ לישיבה. ומאחר שאין זה חובה, שהרי ההלכה לדין היא שחייב קריאת זכור מדרבנן, יש לשקול להורות לו שלא יחמיר בזה, שלא תצא מהחומרא קולא.

שאלה מהקהל: אבל מרן השו"ע בסימן תרפ"א פסק שקריאתם מדאורייתא?

תשובת מרן שליט"א: לא פסק כן בסכינא חריפא, רק בלשון "יש אומרים". הוא לא החליט שזה דאורייתא.

שזפ"ה, מלשון שזיפה; מטרת ארבעת פרשיות אלו, להעמיק בהם חקר ועיון. להתבונן בצער, איך שאנו מצווים לקרות פרשיות אלו, ואין לנו אפשרות לקיימם בעוה"ר. מתוך שנבין מה חסר לנו, ממילא נשתדל לתקן את עצמינו, להיות ראויים שייבנה ביהמ"ק במהרה בימינו, וכל הדינים וההלכות שבפרשיות אלו, יחזרו למקומם.

הרמב"ן מגדיר את ההבדל בין בהמה לבין חיה, שהחיה אוכלת בשר, טורפת. ואילו הבהמה, אוכלת עשב.

הנצי"ב [העמק דבר. בראשית א', כ"ד] מקשה עליו מן הכלב, אשר מי כמוהו אוכל בשר, ואפילו הכי נחלקו התנאים, אם לדונו כבהמה או כחיה? עוד הקשה מן הצבי, מדוע נחשב חיה, והרי איננו אוכל בשר [כמובא בב"ק י"טט?]

והנצי"ב מגדיר את ההבדל ואומר, שהחיות הן פראיות, שאינן מתבייתות. וזו לשונו: הבדל חיה מבהמה, אינו כמ"ש הרמב"ן ז"ל – דחיה אוכל בשר ולא בהמה. דאי אפשר לומר כן. שהרי צבי אינו אוכל בשר, כדאי פ"ב דב"ק, ואבע"א בטביא. ומין כלב, פליגי תנאי במס' כלאים, אם הוא מין חיה או בהמה. ואין אוכל בשר יותר ממנו. אלא ההבדל הוא, שהחיה בטבע פראי, אם לא שעושים אותו לבן תרבות בגידולו והרגלו, לשנות טבעו. ובהמה להיפך. בטבע, היא בייתי. אם לא שגדילה ביער, והרגלה שינה טבעה להיות פראי. עכ"פ לא מובן מדוע קרא המדרש לאריה – "מלך הבהמות", וצ"ע.

אמר להם, "תנו לי מְכִסִּי". אמרו לו, "ומה טִבֵּךְ?". אמר להם, "המלך מינה אותי. וציווה אותי על כל העובר כאן, שאקח ממנו מכסי". אמר לו השועל, והלא זה מלך שבבהמות, וכי אפשר ליקח מן המלך מכס? אמר החמור, "ידעתי שהוא מלך. אלא אעפ"י כן, איני זו מכאן, עד שאקח ממנו מכסי". אמר השועל, "כמדומה אני, שעד כאן אתה מבקש מכס, ועתה תבקש נפשך. אלא לך לעצמך, קודם שיושיט בך המלך ידו". ולא שמע. אחר כך רמזהו, ולא נרמז. עקצהו, ולא נעקץ.

כיון שראה הארי שטותו, אמר לשועל, "אינני יכול לסבול סכלותו שְׁלִיזָה. אלא, הריני עושה אותו חתיכות, והבא לי ואוכל". כך עשה הארי. הושיט ידו, והפילו לארץ, ועשה הימנו חתיכות חתיכות. והלך וישב לו, וציווה לשועל להביא לו.

מה עשה? פִּשְׁפֹּשׁ על לבו שלחמור, ואכלו בפומו בשתיקה. ולקח חתיכה חתיכה, והביא לפני המלך ואכל. כיון שהגיע לבני מעיו, פשפש בשביל לבו, ולא מצאו. קרא לשועל ואמר לו, "זהלב היכן הוא?" אמר לו, "אדוני המלך, חכם וגיבור שכמותך, שואל שאלה זו? אילו היה לו לב, היה מצריך עצמו לכל הדברים האלו, לאבד נפשו על מכסו?" חזר המלך ואמר, "אין אלו אלא דברי טעם. שאלמלי היה לו לב, לא היה מצטרך לכל זאת". כך פרעה הרשע שדומה לחמור, והקב"ה נמשל לארי, ומשה לשועל וכו'.

השועל בנמשל, הוא משה רבינו. אומר משה לקב"ה, "אין לפרעה לב". בשביל להבין כוונתו צריך לתת רקע לוויכוחים ביניהם. אמר משה לפרעה משם הקב"ה, "שִׁלַּח אֶת עַמִּי וַיֵּחָצוּ לִי בַּמִּדְבָּר. ופרעה עונה, מִי יֵצֵא אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקוֹלִי לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יֵדְעָתִי אֶת יֵצֵא וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֶשְׁלַח" [שמות ה', א'-ב'].

טוען משה לפרעה; "הקב"ה בורא שמייס וארץ, ברא את כל העולם, את כל צבא השמיים. אותנו ואותך, ואתה לעומת זאת משיב "לי יארי וְאֲנִי עֲשִׂיתָנִי" [יחזקאל כ"ט, ג'].

פרעה ענה למשה; "בגנזכים שלי נמצאים אלוהי עמון, ואלוהי מואב וכו', והקב"ה לא נזכר ביניהם". ניסה משה להסביר לפרעה ואמר, "כל אלו דברים בטלים. אני מדבר על מלך מלכי המלכים, שברא את כולם", ולא הצליח לשכנעו.

לכן טען משה, "פרעה לא קולט. אין לו לב" על זה נאמר, כִּי לֹב פֶּרְעָה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם [שמות ז' י"ד], ללמד שנעשה לבו כבד וקשה.

אמנם המדרש הגדול לא קישר משל זה לפס' האמור, אבל לפי מה שנסביר לקמן בס"ד, יווכח שזה קשור.

התמסמס. אך בתורנגולת בריאה, יש להכשירה.

הפוסקים שבאו אחריו מספרים, שאירע מעשה כזה, ששחטו תורנגולת ונמצא ללא לב. השוחט שראה זאת הגיב ואמר, "תשחטו מיד את התורנגולת הנוספת הנמצאת פה". וכיון ששחטו אותה, נמצא לב התורנגולת הראשונה, פִּזְפֶּק של השנייה, מפני שעוד לא הספיק להיטחן. התברר שתורנגולת זו חטפה את הלב ואכלתו.

מסכימים להלכה זו, רבים מהפוסקים, וביניהם מהרי"ן בזבח תודה. גם מהר"ל מפראג הורה להיתר. "ניטל הלב" האמור בשו"ע, היינו שהוציאוהו מהתורנגולת בהדיא לפני השחיטה, כי לא יתכו שתחיה ללא לב.

בא רבי' יהונתן אייבשיץ בכרתי ופלתי [פלתי שם, סק"ד] וטוען, כי מי שמורה כך, מאכיל נבילות לישראל ח"ו. ודאי שבהמה זו טריפה. ומה נקשה, היאך חיתתה בהמה זו בלא לב? צריך לומר שדלדול בשר במקום אחר בגוף, מילא את תפקיד הלב. במקום זה האמור, עבר כל דם הגוף, והשלים תפקיד הלב.

וז"ל מהר"י אייבשיץ: והפריז על המדה ביותר, כי איך מדמה חומרא לקולא וכו'. הס מלהזכיר, להתיר טריפות וספק נבילות וכו'. ח"ו להקל באופן כזה.

והנה ברור, דלפעמים נימס וניטל הלב, רק יש אבר אחר אשר למראית עין אין מראהו דומה ללב כלל, ולא תואר לו פִּלְב, רק יש לו בעצמתו חללים וכדומה כמו לב. אזי שם משכן רוח חיוני, ויכול להחיות הן בהמה והן עוף. אלא בבהמה, ודאי מורגש בכמות. אבל בעוף, אין לו ממש כמות, רק הוא קטן בתכלית הקטנות, ויחשב רק כחתיכות בשר קטן, אשר נמצא כזה הרבה בפתיחת עוף, ואין אנו (שם) [שמים] על לב להשגיח בו שהוא שהיה משמש במקום הלב ועל ידו חַיִּית העוף.

נחזור לעניין המשל. צריכים "לשוזף" את העניין, להבין פשט, מה חז"ל רוצים ללמדנו במשל זה. כי יש פרטים במשל ובנמשל שאינם משתווים, ואף שלמעשה נראה שיש כאן דברים נסתרים, ננסה לראות בעינינו מה שנוכל.

העובדא שהחמור טפש שבטפשים, היא ברורה. אבל איך הארי, מקבל את דברי השועל? בפרט שבנמשל, הארי רומז להקב"ה? וכי הארי לא מבין, לחשוד בשועל שאכל את הלב? במקום זה, אומר הארי, "אין אלו אלא דברי טעם". משמע, שהארי נהנה מסברת השועל, הא כיצד?

[שאלתי באיזה מקום שאלה זאת, וענה לי מאן דהוא, שיתכן לפרש כוונת הארי באמרו "אין אלו אלא דברי טעם", לרמוז לשועל שטעם את לב החמור... הבין שהשועל היה רעב].

שאלה מהקהל: הרב הסביר בעבר [שיעור מוצש"ק בא ה'תשע"ז], בשם כמה פוסקים, שיש נדון על עוף שנמצא ללא לב אם להטריפו, משמע שאין זה מופקע לחיות כך.

תשובת מרן שליט"א: יפה. עתה נחזור על הדברים, כי "אין ביהמ"ד בלא חידוש".

נפסק בשו"ע [יו"ד מ', ז'], ניטל הלב, בין ביד בין מחמת חולי, טרפה. מעשה היה ששחטו תורנגולת, ולא נמצא בה לב. ואנשים המוחזקים לכשרים שטיפלו בשחיטה, העידו שמאז השחיטה ועד פתיחתה בכדי להכשירה, לא יצאה מן מקום השחיטה, כך שאין לחוש שנאבד הלב.

החכם צבי נשאל שאלה זו, ופסק להם שהעוף כשר. ולגבי עדות העדים הנ"ל, הבין שמעידים עדות שקר [אין הכוונה שהם ממש "סהדי שקרי", אלא שעדותם מוטעית, והלב נעלם באיזה אופן]. דהיכי ניסק אדעתין, שתורנגולת זו היתה בלי לב. הרי א"א לחיות בלי לב. לכן ודאי שהיה לתורנגולת לב. בשלמא אם היתה התורנגולת חולה, אפשר להבין שהלב

ואם כן, איך סלקא דעתך להתייר ניטל לב, אולי היה נמצא בו כזה, ולית דמשגיח ביה. וזהו אשר כתבו פוסקים הנ"ל ניטל הלב טריפה, ודאי ידעו כי אי אפשר להחיות בלי לב כלל, רק הם כיוונו אל אופן כזה, שיש בו כמו דלדול, משמש במקום לב, וגוף ניטל. אם כן יכול להחיות, והלב אינו, והוא טריפה. וזהו שכתבו טריפה. ודבריהם אמת, וברוך שבחר במשנתם.

אף שאיננו רואים היכן נמצא דלדול בשר זה, אינו מספיק לדחות סברתו, כי צריך למצוא אותו באופן מיוחד. הדבר הוכח במציאות. מהר"י אייבשיץ אישר את הדבר בהמשך, מאת רופאים שבקיאים בחכמת הניתוח, שאמרו לו שיש איבר אחר, עם שני חללים ועורקים, היכול למלא את תפקיד הלב, למרות שצורתו שונה מן הלב. לכן תורנגולת זו טריפה, כי ע"ז נאמר "ניטל הלב, טריפה".

אמנם החזו"א הכריע להקל, כדעת החכם צבי. וביחס לטענת הפלתי שדלדול הבשר המדובר מילא את מקום הלב, השיב שאדרבה, זהו כעוף שיש לו לב, שהרי איבר זה מילא מקומו. הרי אין הלכה האומרת – נשתנה צורת הלב, טריפה. לכן אפילו שהלב עצמו אינו בנמצא, הוראת החכם צבי וסיעתו מקוימת, ולא מטעמייהו. ואף שיש מה להאריך בדקדוקים בשיטתם, לא כאן המקום.

נחזור לעניין דידן; אומר האריה, "דברי השועל הם דברי טעם", היינו שאמר השועל סברא נפלאה. הוא אמר את אחת הסברות האמורות, או של החכם צבי, או של החזו"א.

ברם האמת שישנו צד אחר בכוונת השועל, שתובן עפ"י האמור במדרשים אחרים. שם סיימו את המשל ואמרו, שאֵבֶר הכבד, הוא הלב שחסר לחמור. משמע, כי הלב של פרעה, נעשה כמו כבד.

הלב הוא 'משכן החכמה'. ולב זה נעשה כמו כבד. משמע שתכונות איבר הלב, השתנו

לתכונות איבר הכבד, והיינו שנעשה פרעה טפש.

הרגא"ל שטיינמן היה בשוויץ ה'תרצ"ט אחד השואה, וכתב בספרו אילת השחר על התורה [שמות ז', י"ד] כך, במדרש רבה איתא, מה הכבד כועס, אף לבו של זה נעשה כבד עכ"ד. אחד הגיע לשוויץ בשנת תרצ"ט, וסיפר כי הפרו' של המוזיאון מלונדון, שם נמצאים גופות חנוטי מצרים, אמר, דכשעסק בגופו של פרעה, ראה שלבו עשוי מבשר כבד, והשתומם. ואמרתי לו את המדרש הנ"ל.

ידוע שקמו חוקרים, לחקור את קדמוניות המצרים, וכיצד חנטו את מלכיהם וכדו'. חניטת הפרעונים היא באופן שנראה ממש כאילו שהם חיים, שוכבים על מְטוֹתיהם. באמצעות החמרים החזקים שניתנו להם, נשארו איבריהם חזקים, כמו אדם חי.

אותו אחד שהתעסק בגופת פרעה, השתומם לראות את לבו של פרעה עשוי מבשר כבד. והסביר לו הגרא"ל שליט"א את העניין, עפ"י המדרש, שלבו של פרעה נעשה כבשר הכבד. ממש הפלא ופלא לראות במוחש כי בשר הלב נעשה כמו כבד.

אך הגרא"ל שטיינמן נשאר על זה בקושיא: למ"ד במכילתא, שפרעה נטבע בים, הרי לא חנטו אותו. ולמ"ד שנשאר חי, י"א שמלך אחר כך בנינוה, עי' פרקי דר"א פרק מ"ג. ואולי, אח"כ חזר למצרים, וחנטוהו שם.

אם היה מלך בנינוה, לא שמענו, ולא מסתבר, שחזר להיקבר במצרים. מסתמא נשאר בנינוה, ושם מת. נמצא שכלל לא חנטוהו.

אולי אפשר לתרץ קושייתו ולומר שגם על עבדי פרעה נגזר עונש זה, שיהפכו תכונות לבם לתכונות הכבד, שהרי נאמר וַיִּכְבֹּד לְבֹהֹתָיו וַעֲבָדָיו [שמות ט', ל"ד]. עוד נאמר, פִּי אֲנִי הַכְּבֹדֶתִי אֶת לְבֹהֹתָיו וְאֶת לֵב עַבְדָּיו [שמות י', א'].
11

שערי יצחק – השיעור השבועי

אסור להפסיק לענייה שאינה מצריכה מניין. אם כן קשה, בשלמא קדוש קדוש וגו', מובן שמפסיקים. אך המנהג ידוע, להפסיק גם לעניית "ברוך כבוד". ותמוה, מדוע נוהגים כן?

אותו הדבר, לגבי "ברכו". הרי נקיטין שעונים גם לאמירת "ברכו" בתוך קרית שמע וברכותיה. ותמוה, הרי לדידן זה לא נחשב דבר שבקדושה? לכאורה טענה זו, היא קושיא חזקה, ואכן שמעתיה מפי כמה תלמידי חכמים. ובאופן אישי שאלני זאת, הרה"ג אברהם שמן שליט"א.

למעשה, מנהג זה ידוע ומקובל, אך לא כתוב ע"כ הסבר. הקושיא הנ"ל נסובה על האופן שביארנו בס"ד במעיל קטון את המנהג. שם הסברנו, כי לפי שיטתנו "ברוך כבוד" לא חשיב דבר שבקדושה, וגם "ברכו" וכו' לא נחשב דבר שבקדושה.

והוספנו וחזקנו את המנהג בס"ד, עם כמה ראיות מהראשונים: רב האי גאון, רבי אברהם בן הרמב"ם, וגם בסידור חסידי אשכנז הראשונים. חכמים אלו נקטו שקטעי תפילות אינן נחשבים דבר שבקדושה. מעתה קשה לכאורה, סתירה מניה וביה?

לכן רצה להסביר הרב הנ"ל, כי אף אנו מחשיבים קטעי תפילות אלו לדבר שבקדושה. ומדוע איננו אומרים קדוש קדוש וגו' בקדושת יוצר בקדושה דסדרא ביחידות? על זה תירץ, כי אנו נוהגים כן בתורת חומרא.

הן אמת, דלפי שורת הדין, מותר לאמרם ביחידות. אך הנהיגו אבותינו לחוש לשיטות החולקים. ובפרט, מפני שגם בדעת הרמב"ם יש מבוכה, שהרי בתשובה חזר בו ממש"כ בחיבור. ממילא מתורצת השאלה, כי קדוש קדוש וגו' ו"ברוך כבוד" בעצמותם נחשבים דבר שבקדושה, לכן מותר להפסיק בהם באמצע קרית שמע וברכותיה.

יכול להיות, שאחד מעבדי פרעה, מאותם שנהפך לבם ללב עם תכונות הכבוד, נתמנה למלך במקומו, אחרי שעם ישראל יצאו ממצרים. ואת אותו ממלא מקום, מצאו חנוט. לא את פרעה האמיתי.

תשובה נוספת נלע"ד בס"ד, לפי מה שכתב מהר"ש שבזי בחמ"י, כי מלך נינוה לא היה פרעה עצמו, אלא גלגולו, שהרי מאז עד זמן יונה הנביא, עברו מאות שנים. הפלא ופלא.

הוספת דברים בעניין דין דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה, והאם "ברוך כבוד ה' ממקומו", בכלל הדברים שבקדושה.

ברצוני לחזור לנושא, עליו דיברתי בשבועות האחרונים, בעניין דבר שבקדושה אינו נאמר אלא בעשרה. בשיעור הקודם, הבאנו על כך קושיא, וכדלקמן.

נחלקו הפוסקים בקדושת יוצר, האם יחיד אומרה, או לא. ולמנהגינו, אין יחיד אומרה. מאידך, לגבי "ברוך כבוד", אנו נוהגים כי גם יחיד אומרה. לכאורה מוכח מזה, שאנו מחשיבים לקדושה, רק את קדוש קדוש וגו'. אבל "ברוך כבוד", לא נחשב דבר שבקדושה.

בנוסף הסברנו בס"ד, כי מזה שהיחיד אומר: "ברכי נפשי את י"י המבורך, ברוך י"י המבורך לעולם ועד", מכך מוכח, שאיננו מחשיבים זאת לדבר שבקדושה.

כשנעיין נמצא, כי לכאורה אנו סותרים את עצמנו. הרי האדם שנמצא בתפילתו בתוך קרית שמע וברכותיה ושומע קדושה, נקיטין שעונה גם קדוש קדוש וגו', וגם "ברוך כבוד". וקשה, היאך יכול להפסיק לעניית "ברוך כבוד", הרי ענייה זו לדידן, אינה נחשבת דבר שבקדושה?

פירוש השאלה הוא; אין עונים באמצע קרית שמע וברכותיה לכל דבר! רק על מה שחייבים לענות, עונים. והיינו דברים שבקדושה. לכן,

כשמורים להפסיק בענייה באמצע קרית שמע וברכותיה, אין המדובר על קדושת יוצר וי"ג מדות, אלא בקדושת שמו"ע. הטעם לזה הוא מפני שיש בהם מחלוקת אם נחשבים לדבר שבקדושה, או לא.

מפני אותה מחלוקת, אין היחיד אומר את שם ה' ב"ג מדות, אלא "מצפץ מצפץ", ויש שהנהיגו לקראה בניגון טעמים. אבל איננו נוהגים כן בצורה החלטית, רק מפני שאין לנו הכרע במחלוקת הראשונים – אם י"ג מדות נאמרים בעשרה, או לא. רב נתן גאון והטור נחלקו בזה. הרשב"א בתשובה הורה שמותר, ורבינו יונה הורה שאסור. ואכן, אף שאנו מחמירים, אך אנו נזהרים מאידך, שלא תצא מזה קולא, דהיינו שלא יפסיק לאמירתם, במקומות שאסור להפסיק.

אותו הדבר בנדון שלנו, לגבי קדושת יוצר וקדושת ובא לציון. אף שאנו "מחמירים" להחשיבם כדבר שבקדושה, ומפני זה נזהרים שלא לאמרם ביחידות, אבל מאידך חוששים גם לשיטת החולקים האומרים שקטעי תפילות לא נחשבים דבר שבקדושה, ולכן לא מפסיקים בהם בקרית שמע וברכותיה.

אך קדושת שמונה עשרה, לכל הדעות נחשבת דבר שבקדושה. ועתה אנו דנים, כיצד להתייחס לעניית "ברוך כבוד"?

לגבי "ימלוך ה' לעולם וכו'", דן בזה המג"א, והכריע ש"ימלוך" לא חשיב דבר שבקדושה, ורבים הסכימו עמו. הסיבה לזה מפני ש"ימלוך", לא נזכר לא בישעיה ולא ביחזקאל;

בספר ישעיה [ו', ב'–ג'] מובא כך: "שָׁרְפִים עֲמֹדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפִים שֵׁשׁ כְּנָפִים לְאֶחָד בְּשָׂתִים יִכָּסֶה פָּנָיו וּבְשָׂתִים יִכָּסֶה רַגְלָיו וּבְשָׂתִים יַעֲוֹפֶה. וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ". אם כן, פשיטא דחשיב דבר שבקדושה.

לגבי ברוך "ברוך כבוד", בספר יחזקאל [ג', י"ב] בתוך מעשה מרכבה כתוב כך: "וְתִשְׁאַנְי רֹחַ וְאֶשְׁמַע אַחֲרֵי קוֹל רֶעֶשׁ גָּדוֹל בְּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמָּקוֹמוֹ".

אמנם "ימלוך י"י לעולם", מכיון שנזכר רק בתהלים; "ימלוך י"י לעולם אלהיך ציון לדוד וְדָד הִלְלוּהָ" [תהלים קמ"ו, י'], אינו נחשב דבר שבקדושה. כך אומרים רבים מהפוסקים. ויש חולקים, שהחשיבו זאת לדבר שבקדושה. אבל גם הם, לא פסקו כן אלא בתורת ספק, דהיינו שהם מודים שבמקום שאסור להפסיק, לא יענו ל"ימלוך".

נמצא כי למעשה, אם נסביר כדברינו ש"ברוך כבוד", אינו דבר שבקדושה, קשה מה ששאלנו:

הרי הזמנים בהם מותר להפסיק באמצע קרית שמע וברכותיה מבוארים בשו"ע סימן ס"ו: בין הפרקים, שואל בשלום אדם נכבד, ומשיב שלום לכל אדם. ובאמצע, שואל בשלום מי שהוא ירא ממנו [סעיף א.]. לקדיש ולקדושה ולברכו, מפסיק אפילו באמצע הפסוק, וכן למודים, אבל לא יאמר אלא תיבת מודים בלבד [סעיף ג']. לכאורה זה סתירה.

אמנם צריך להסביר את הסתירה, מנין שאנו אכן מפסיקים ל"ברוך כבוד"? המקור להלכה זו הוא מהסמ"ק רבינו יונה והרא"ש, מי אמר שגם אנו נוהגים כך?

אבל מצאנו מקור מפורש, שגם לדידן מפסיקים.

בשו"ת פעולת צדיק [ח"ג סימן ר"ג. מובא בפסקי מהרי"ץ, הל' תפילה סעיף פ"ג, דף ר"נ] כתוב כך: לשון הרמב"ם ספ"י דתפלה: ואם התחיל להתפלל קודם ש"צ, והגיע ש"צ לקדושה, לא יפסיק, ולא יענה קדושה עמה. וכן לא יענה "אמן יהא שמיה רבא" והוא באמצע התפילה.

מפסיקים, דאם לא כן, מהרי"ץ היה צריך לפרט זאת.

ועוד מוכח כן, ממה שכל הפוסקים, וביניהם השת"ז, הכלילו את "ברוך כבוד" בקדושה, ואילו חכמי תימן היו סוברים ש"ברוך כבוד" לא יענו, היה להם להעיר זאת בהדיא. ואנו לא שמענו ולא ראינו שדעתם כי "ברוך כבוד" שאני.

אמנם מהשת"ז ליכא ראיא כ"כ, כי מאידך לא הביא בספרו את נוסח "קדושת", שהוא מסורת קדמונית נע"ג. משמע שסבר כמו השו"ע והאחרונים, לאמרה בניגון טעמים. וזה כפי שיטתו ודרכו. לכן עד היום, יש אנשים הנוהגים שאמי מיוצאי צנעא, שלא נוהגים לומר "קדושת". אבל מה שמקובל אצל התימנים בד"כ, כולל השאמי, לומר נוסח "קדושת".

ישנה ראיא נוספת, ממנה מוכח שמחשיבים אנו את "ברוך כבוד" לדבר שבקדושה; אמרנו לעיל שנוסח "ימלוך" לא נחשב לדבר שבקדושה מעיקר הדין, כיון שהוא בסה"כ פסוק בתהלים.

אני זוכר הרבה זקנים בדורות שעברו, היום לא רואים זאת כ"כ, שבגלל חולשתם היו יושבים בחזרת הש"צ, וכשמגיע הקדושה נעמדו, עד "ברוך כבוד" וכו', ואח"ז ישבו.

מנהגם מובן, מכיון שקשה להם לעמוד, ישבו בסיום הקדושה, אחר "ברוך כבוד". ומוכח שלא החשיבו את "ימלוך" לעיקר הקדושה. ומזה גופא, שישבו אחר "ברוך כבוד", שמע מינה, כי גם למנהגינו, "ברוך כבוד" הוא חלק מהקדושה. ואין לומר שהמשיכו לעמוד בגלל ש"ברוך כבוד" עכ"פ הוא המשך הקדושה, דא"כ, היו צריכים להתאחר מלשבת, עד אחר "ימלוך".

וא"צ לומר בשאר ברכות. ופירש מרן הכ"מ, הכוונה אצל בג' ראשונות וג' אחרונות, דלא יפסיק, דכברכה אחת חשיבי. א"נ י"ל, דכיון דבאמצע תפילה, אפי' בין ברכה לברכה באמצעיות, לא יפסיק. כ"ש דלא יפסיק באמצע שום ברכה משאר ברכות הנהנין או ברכות המצות עכ"ל.

יש מי שרצה ללמוד מכאן, דאם היה עומד בברכות ק"ש, הן דשחרית הן דערבית, ושמע קדיש או קדושה, דלא יפסיק. חכם אחד רצה לדייק, ממה שכתב הכ"מ על ברכות המצוות וברכות הנהנין, דהוא הדין לגבי ברכות קרית שמע [הם יוצר אור וכו'], אסור להפסיק.

אומר מהרי"ץ על כך: אינו נראה לי כן בלשון מר"ן, דהרי ז"ל כתב, ברכות הנהנין או ברכות המצוות. כלומר, שהן ברכות קצרות, ואם יפסיק בהן, מאבד כוונת ומשמעות הברכה. משא"כ ברכות יוצר וערבית, דהן ברכות השבת, ועניית קדושה וקדיש, מעניינן הוא, ואינו מפסיד משמעות הברכה. וכן מנהג כל העולם, ואין פוצה פה.

אם נפסיק באמצע ברכה קצרה, כגון "שהכל נהיה בדברו", לענייה, השתבשה משמעות הברכה. אך בברכות ארוכות כגון "יוצר אור" וכו"ב, אין חיסרון להפסיק, כי משמעות הברכה לא השתנתה. ומוסיף מהרי"ץ שעניית קדיש וקדושה באמצע ברכות קרית שמע, "מעניינן הוא".

מבואר מדבריו, כי גם אצל בני תימן, נוהגים להפסיק לקדיש וקדושה, באמצע קר"ש וברכותיה. הרי הסתירה בעינה עומדת.

ואף שמהרי"ץ לא כתב במפורש כן על "ברוך כבוד", רק קדיש וקדושה בסתם, ואפשר דהיינו קדוש קדוש וגו' ו"אמן יהא שמיה רבא", ותו לא. מכל מקום, מסתבר שגם ל"ברוך כבוד"

ואעפ"י דלדידן "ימלוך" הוא אחר זמן מה מאמירת "ברוך כבוד", אבל הפוסקים אומרים זאת, אפי' להגירסא שלהם. אינם מחלקים לומר, שכיון שאפשר לומר "ברוך כבוד" נמשיך גם את "ימלוך", כי זה סמוך.

שאלה מהקהל: לכאורה מהעמידה אין ראיה, כי אף שאפשר שאינו מן הקדושה, אנו עומדים, כמו המלאכים?

תשובת מרן שליט"א: אבל מי אמר שהמלאכים עומדים באמירת "ברוך כבוד"? הרי מה שנאמר, שְׁרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לִזְנוּשָׁהּ ו', ב', נאמר דוקא על קדוש קדוש וגו', ולא על "ברוך כבוד". אבל יתכן שאתה אומר טוב, וצ"ע.

שאלה מהקהל: למנהג השאמי אומרים בקדושת מוסף של שבת, "שמע ישראל", ושם זה פס' מהתורה. איך הזקנים הנ"ל ישבו אז?

תשובת מרן שליט"א: אפשר לשבת ב"שמע ישראל". רק בקדושה חייבים לעמוד.

ברצוני לחדד את מה שאמרנו; אולי אפשר לתרץ את הקושיא ולומר, ש"ברוך כבוד" אינו נחשב מהקדושה, והסיבה שמותר להפסיק לאמירתו באמצע קרית שמע וברכותיה, היא מפני הרישא, שכבר הפסיק לקדוש קדוש וגו'. על זה ענינו מ"ימלוך", שאפילו שנאמר מפני הקדושה, לא מפסיקים לאמירתו. שמע מינה שלפי האמת תלוי אם זה חלק מן הקדושה, או לא.

שאלה מהקהל: אולי אין השפעה מקדושת יוצר לקדושת שמו"ע? והיינו שאף שבקדושת יוצר, "ברוך כבוד" אינו נחשב לדבר שבקדושה, "ברוך כבוד" דשמו"ע נחשב דבר שבקדושה?

תשובת מרן שליט"א: אבל זה אותו דבר. ההבדל הוא, שבקדושת יוצר אנו מספרים איך שהמלאכים מקדשים, ובקדושת שמו"ע אנו מקדשים כביכול, כמו שהמלאכים מקדשים –

"נקדישך ונעריצך" וכו'. אין מקור אחר לקדושה.

שאלה מהקהל: יכול להיות שיש דברים שהם קדושה מצד עצמם, ויש דברים שהציבור גורם לקדשם?

תשובת מרן שליט"א: לא שמענו.

אין צורך להיכנס לכל מיני דיחוקים, ברצוני לומר בס"ד ארבעה תירוצים לשאלה זו, וכל אחד טוב מהשני:

זה לא נכון שמפסיקים רק לדבר שבקדושה, כי בשו"ע כתוב שעונים גם לתיבת מודים, והסבירו האחרונים הכוונה, ל"מודים אנחנו לך". וקשה, וכי מודים הוא קדושה? מבואר מכאן כי ההפסקה אינה דוקא לדברים שבקדושה. כמו כן יש לסייע האמור, מדעת הרמ"א שגם לעניית אמן של "האל הקדוש" מפסיקים.

אולי אפשר לתרץ, שכל דבר בר חשיבות להצטרף, מצרפים. לכן מפסיקים גם ל"ברוך כבוד", ואפי' שלא נחשב דבר שבקדושה. אבל אפילו אם נאמר, שאכן זו קושיא. אפשר לתרצה באופן אחר:

קיימא לן שמפסיקים לעניית "ברכו", ולא רק של יוצר, אלא גם של קריאת התורה. ומחדש המג"א, כי גם עונים אמן על ברכת התורה, אחר ברכו.

דרך אגב, גם אם אנו דנים כיצד המנהג בהפסקה ל"ברוך כבוד", בשו"ע המקוצר סימן י"ד [סעיף ג'] כתבתי בס"ד להלכה פסוקה ופשוטה שעונים: באמצע הפרק, אסור לענות אמן על כל ברכה. ובקדיש יאמר, אמן יהא שמיה וכו' ולעלמי עלמאי (יתברך) וכן כשאומר הש"צ דאמירן בעלמא ואמרו אמן, יענה אמן. אבל שאר אמנים שבקדיש, לא יענה, שאינם מעיקר הקדיש. ובקדושה יאמר

סוגיא זו עמוקה מאד, ויש בה הרבה כללים ופרטים. עכ"פ, הערוה"ש מצא מקום לדמות זאת לנדון דידן, "הואיל ואשתרי אשתרי". כיון שהתירו לו לענות "ברכו" וכו', התירו לו גם לענות אמן.

אם הדמיון של הערוה"ש נכון מסברא, [כי לכאורה אפשר לחלק דהבא אינם בבת אחת, משא"כ במצורע שחלים עליו ביחד. אפשר לחלק, ובכלל עצם הדימוי, לא ברור שהוא נכון], אפשר ללמוד מדבריו לענייננו; כיון שהותר קדוש קדוש וגו', הותר גם "ברוך כבוד". למדנו עד כה שני תירוצים: או שכ"ב לא נחשב דבר שבקדושה, או לפי הערוה"ש, הואיל ואשתרי אשתרי.

אבל ישנם שני תירוצים אחרים, יסודיים יותר. אך הזמן לא מאפשר לנו כעת להיכנס לעמקות העניין, לכן נביא אותם בס"ד בשיעור הבא.

שו"ת הציבור:

שאלה מהקהל: זה יענה גם על מה שמהרי"ץ אומר לא לענות אם מישוהו אמר ברכו, אחר מוסף דשבת?

תשובת מרן שליט"א: נדבר ע"ז בס"ד בהמשך. בלא שום נדר ובלא שום מחשבה.

שאלה מהקהל: צריך לדון לפי התירוצים, האם "ברוך כבוד" נחשב דבר שבקדושה, או לא. כי לפי שני התירוצים הללו, "ברוך כבוד" לא נחשב דבר שבקדושה?

תשובת מרן שליט"א: נכון. לפי התירוצ הראשון, ודאי. וגם לפי התירוצ השני, לא נחשב דבר שבקדושה, ובכל זאת עונים. לגבי שני התירוצים הנוספים, תלוי. לתירוצ א' שנביא בהמשך "ברוך, אופנים הוא דקאמרי לה", אזי הוא נחת דרגא. ולפי התירוצ האחרון, אפילו נחשיבנו דבר שבקדושה, בכל זאת מותר.

עם הקהל קדוש קדוש וגו' וגו' כל הארץ כבודו, וישתוק. וכן ברוך כבוד י"י ממקומו. אבל ימלוך וגו' לא יאמר, שאינו מעיקר הקדושה. ואם שומע ברכו, בין מן הש"צ בין מן העולה לתורה, עונה ברוך י"י המבורך לעולם ועוד, וגם אמן אחר ברכת העולה. ואם הקהל אומרים מודים, ישחה ג"כ ויאמר מודים אנחנו לך, ולא יותר.

עכ"פ הוקשה לערוך השלחן על שיטת המג"א, מדוע מותר לענות אמן אחר ברכת התורה? ותירץ [סימן ס"ו סעיף ח'] בזה"ל: ודע שהמג"א בסק"ו כתב, ועל ברכת התורה עונה ברוך ה' וכו' וגם אמן עכ"ל. ופי' בלבושי שרד, דזהו על אמן שאחר ברוך ה' וכו', ותמיהני דאין מבואר בשום מקום שיש לענות אמן אחר ברוך ה' המבורך. ונהירנא שראיתי כן מפורש באיזה קדמון. וגם אין אנו עונים אמן זה כלל. ולכן נראה דכונת המג"א הוא, אמן שאחר נותן התורה. וממילא קשה איזה היתר יש לענות אמן זה, ה"ז לא דבר שבקדושה? בשלמא "ברכו" וכו', מפני שנחשב דבר שבקדושה. אבל אמן, מדוע מותר?

הוא מתרץ תירוץ נפלא. זו הברקה מיוחדת, אך לפי האמת צ"ע אם זה דומה: והטעם, דכיון דהפסיק בשביל ברוך ה' המבורך, יכול להפסיק ביחד גם בשביל אמן זה. כיון שהתרנו "ברוך ה' המבורך", נתיר גם אמן זה. וסייג לזה יש מזבחים ל"ב ע"ב, הואיל והותר לצרעתו הותר לקירוי ע"ש. ומ"מ גם זה צ"ע.

קישר את חידושו לסוגיא הנמצאת בכמה מקומות בש"ס, [בזבחים שם, וביבמות ז ע"ב] – "הואיל והותר לצרעתו, הותר לקירוי". דהיינו, "הואיל ואשתרי אשתרי". קאי על מצורע, שחל ער"פ ביום השמיני לצרעתו. ולערב, צריך להקריב קרבן פסח. ואף אם ראה קרי באותו יום, שמדיני טבול יום אסור לו להקריב, אנו מתירים לו. "הואיל והותר לצרעתו הותר לקירוי".

לקחנו את כל הצדדים, לבסות את העניין, כי אין לנו בזה דבר מוחלט. לכן תירצנו לפי כל האפשריות.

שאלה מהקהל: שאלתי את הרב בעבר, כשהציבור בא להתחיל ערבית, ואני צריך לברך אשר יצר, האם לחכות לש"צ שיאמר "ברכו", או לברך מיד אשר יצר, ולומר אח"כ "ברכי נפשי" וכו'. והרב השיב לי, שעדיף לענות "ברכו" עם הציבור?

תשובת מרן שליט"א: כי איך הציבור אומר "ברכו", ואתה לא מברך "מעריב ערבים" וכו'. הרי ברכו לא חוזר רק על זה. ובלא"ה, אינני יודע אם זה קשור לענייננו, כי זה חוזר על ההמשך, אבל "אשר יצר", אתה יכול להשלים אח"כ.

והמקום ברוך הוא יסייענו על מעשה רצונו, לעשות תמיד רצונו כרצונו, אכי"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.
נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכי"ר.

צילום מתוך מגילת אסתר כת"י שנתגלה לאחרונה, שנכתב מלפני למעלה מ-1000 שנה והוגה ע"י בן אשר, ובה תיבת "ארדי" חסר יו"ד, וכמבואר לעיל עמ' 5